

NULTI TOPONIM

Zlovoljni zbog prašnjavog i neravnog puta, jerarsi nisu bili nimalo raspoloženi da slušaju kako Vasilije – glasom starozavetnog proroka – ponavlja ista pitanja: ako nisam za sebe, ko će za mene biti? ako sam za sebe, šta sam ja? ako ne sada, kada?

Odbojnost prema nedoumicama saputnika, koju su podjednako ispoljavali i Lazar i Grigorije, poticala je od procene da pitanja nisu prigodna za ovu priliku, ali i iz uverenja da svojom enciklopedijskom sveobuhvatnošću samo vode u meandar jalovog milenijumskog nadmudrivanja.

Bili su, kao i obično, u pravu, jer se nikada nije znalo da li se citat iz Talmuda, koji je Vasilije Vajs Hristopulos, član udruženja epskih pesnika Grčke, prevodilac Eshila i Euripida i povremeno anesteziolog, koristio i kada treba i kada ne treba, odnosi na povratak Jevreja u Izrailj, obnovu Vizantije ili mir u Palestini. Bilo je, dakle, poželjno da ga zaustave na vreme, kako bi razgovarali o onome zbog čega su se sastali, o planu putovanja koji je Grigorije Panonski nazvao *Topografijom pravoslavlja*.

Vasilije je, kao i uvek kada bi spoljnim gestom hteo naglasiti kako ne pridaje važnost odbijanju da bude pažljivo saslušan, zapalio lulu iz koje su odmah pokuljali oblaci gustog crnog dima. Crven u licu, s dugim belim bakenbardima i pohabanom mornarskom kapom, više je ličio na isluženog pomorskog kapetana nego na jednog od tri jerarha, kako su

ih poznanici ponekad podrugljivo nazivali zbog sklonosti ka uzvišenim temama.

Prijateljima nimalo nije smetalo što ih, makar u šali, svrstavaju u velike crkvene oce. Mislili su, ipak, kako im, kada ih već upoređuju s ličnostima iz prošlosti, više pristaju ne sasvim svetačka imena „tri ratna druga“ Lava Jermenina, Mihaila Amorijca i Tome Slovena, o čijim su pustolovinama u Vizantiji kružile neobične priče.

Za razliku od Grigorija i Lazara, koji su pomenute ličnosti doživljavali kao živopisne ali po svoj prilici izmišljene, za Vasilija je i samo njihovo pominjanje bilo dovoljno da se vrati svojoj omiljenoj temi: obnovi Vizantije.

Druga dva jerarha bi tada zapadala u očajanje, jer su dobro znali da Homera današnjice ništa više ne može sprečiti da po hiljaditi put izloži tajne planove o vaskrsu vaseljenskog carstva. U njima je, nikada do kraja nije razjašnjeno zbog čega, veliki udeo imao Esnaf grčkih ronilaca – skupljača sunčera u Tampi na Floridi, za koji je Vasilije tvrdio da predstavlja začetak ponovnog okupljanja „vizantijskog komonvelta“.

Priča o dolasku carigradskog patrijarha na Patros bila je po redu važnosti odmah posle Esnafa ronilaca iz Tampe. Mada su prikaz tog događaja, čiji je Vasilije bio očevidac, takođe bezbroj puta čuli, morali su da priznaju da član Udruženja epskih pesnika Grčke o njemu govori sa zanosom na kome bi mu pozavideo i sam Eshil.

– Vasilevs je na komandnom mostu jahte *Aleksandar* (koju mu je za tu priliku pozajmio grčki brodovlasnik čijeg imena nikako nije mogao da se seti) stajao u svečanoj zlatnoj odeždi, s insignijama vaseljenskog patrijarha. Kao da dolazi iz nekog drugog sveta da najavi povratak hiljadugodišnjeg carstva.

Nažalost, taj prizor je, Lazar i Grigorije su i to dobro znali, mogao da bude preuzet iz života, ali i iz nekog Vasilijevog epa ili čak iz sna. Kada bi ga stoga ljubazno zamolili da razdvoji izmišljeno od onoga što se stvarno zbilo, upućivao ih je da razmisle o prirodi mitova.

– Zar oni takođe ne govore o nečemu što se nikada nije dogodilo, ali je uvek postojalo? – pozivao se na reči novoplatoničara Salustija.

Povlačeći se pred oštroumnim zapažanjem, Grigorije i Lazar imali su na umu da bi proširenje rasprave novom sveobuhvatnom temom razvuklo prepirku do sudnjega dana. Nisu, drugim rečima, mogli dozvoliti Vasiliju da za svedoke pozove Eshila i Euripida, koje je prevodio s najvećom strašću. Zbog čega je, najzad, počastvovan članstvom u Udruženju epskih pesnika Grčke. I sam je, po ugledu na dramske pisce stare Helade, pisao tragedije u stihovima. Čak je stavljao na ozbiljnu probu slušaoce na književnim večerima tražeći da pogađaju koji su stihovi njegovi, a koji Euripidovi.

Mada se, kako je Grigorije umesno primećivao, dve velike strasti čine dovoljnim za jedan život, Vasilije Vajs Hristopulos imao je i treću. Budući da je kao anesteziolog poznavao medicinu, bio je opsednut sposobnošću guštera da obnavljaju otkinut rep. Verovao je da će, kada pronikne u njihovu tajnu, pronaći i nešto korisno za čoveka: vakcinu kojom se mogu zaceliti povrede ljudskog tkiva, serum za srčane bolesti, ili bilo šta drugo isto toliko značajno. Tvrdio je, kako je najvažnije da bude obezbeđena „prohodnost kiseonika“. Da će posle toga sve ići lakše.

Lazar i Grigorije potišteno su ćutali. Znali su da se epski pesnik neće zaustaviti sve dok svoje velike ideje podrobno ne obrazloži, kao i da se ne može tek tako učutkati osoba iz koje progovaraju ne samo raznorodni već i živopisni preci. I sam Vasilije se, najzad, u traganju za sopstvenim poreklom pomalo gubio, ne mogavši da objasni kako se kapetan duge plovidbe iz Hamburga obreo u Carigradu, a još manje kako je zaprosio Grkinju iz Fonara i promenio veru, dodavši nemačkom prezimenu Vajs srpsko ime Nikola i grčko prezime Hristopulos.

Rodoslovna zbrka bi se nekako i mogla razumeti da je poslednji izdanak tako zamršenog geneološkog stabla, Nemač

i Grk po poreklu i pravoslavac po ubeđenju, Homer današnjice i autor velikih projekata obnove vaseljenskog carstva i regeneracije ljudskog tkiva, bio spreman da se odrekne makar jednog od predaka koji su iz njega progovarali, otimajući se za reč s nemačkom metodičnošću, grčkom strasnošću i srpskom svojeglavošću.

Lazara od Prizrena prvog je napustilo strpljenje.

Pitao je da li su se okupili radi dogovora o putu ili da čeka ju da gušteru iznikne rep.

Ma koliko razumljiva, Lazareva zajedljivost bila je donekle nepravična, jer je i sam bio sklon opštim temama. Dajući dostojanstvo svom stanovištu, branio ga je ponekad uzvišenim citiranjem Platona: „Misao pesnika – možda je već bila među planetama.“

Kao i član udruženja epskih pesnika Grčke, imao je raznovrsna interesovanja. Bavio se izdavaštvom i stekao zavidno zatvoreničko iskustvo. Ako se tome doda da je studirao filozofiju i klasičnu filologiju, predavao logiku i putovao, kako je sam isticao, studijski u Francusku, Englesku i Nemačku i pustolovno kroz Aziju sve do Indije, nije preterano reći da je po širini interesovanja i duhovnih podsticaja bio renesansna ličnost. Sudeći po crnom šeširu s velikim obodom koji je neprestano nosio, ipak se čini da mu je od svih bića koja su ga naseljavala najdraže bilo ono lirskog pesnika. Na takav zaključak upućivala je i sklonost ka pomalo patetičnom ali uvek iskrenom recitovanju.

– Slušajte samo ovo – uzviknuo bi, najčešće u kafani, ali i usred sasvim ozbiljnog razgovora. Morali su da ga slušaju da ne bi bilo svađe, loma i tuče, čemu je takođe bio sklon.

„Pre nego što dođu jeleni
Tugo u senci obrva
Pre nego što dođu jeleni
Hoću da vidim ostrva.
Pre nego što kolo povedu

Tugo u senci obrva
Pre nego što kolo povedu
Moram da vidim ostrva.“

Teško je bilo reći da li su lirskog pesnika i filozofa više uzbuđivali stihovi ili njihovo poreklo. On je zbog toga sa žarom objašnjavao kako je za jelene prvi put saznao od vladike Danila Krstića, koji je o njima takođe sačinio strofu:

„Čudotvorne šume niz telo mi rastu
Nasledni moj pojas zimzelen
U proleće odagnah zadnju lastu
Besmrtni da mi dohita jelen.“

Tu se priča nije završavala, jer se i vladika nadahnua legendom o putniku iz drevne slovenske zemlje kome se na putu pričinjalo kolo mrtvih s jelenom kao predvodnikom. Pošto je kazivanje o tome do sveštenika dospelo u prevodu s nekog nepoznatog jezika, nije se pouzdano znalo koliko je verodostojno, a koliko, opet, samo predmet tamnih naslućivanja.

Ma koliko često recitovao istu pesmu, Lazaru su prijatelji praštali jer je bila lepa, baš kao i priča o njenom poreklu. Kao što su Vasiliju praštali kada je sa zanosom govorio o svojim epohalnim zamislama.

Ni Lazar se nije ustezao da nadugačko i naširoko raspređa o sopstvenim, još prostranijim, bar po obimu, kosmičkim idejama. Za razliku od Vasilija koji je o carskoj ali ipak samo zemaljskoj vasseljeni jedino čežljivo maštao, Lazar je stvorio celoviti filozofski sistem koji je nazvao „teorijom kosmičkog lutanja“ ili skraćeno kosmoplanktozom.

Mada druga dva jerarha nisu tačno razumela šta znači „poetizacija filozofske ideje o Univerzumu kao sveopštoj Pesmi“, pobožno su klimali glavom kad god bi Lazar o tome zapenio. Sa zadivljujućom trpeljivošću slušali su monolog lirskog pesnika sve dok Grigorije, koristeći ovlašćenje putovođe,

ne bi stavio do znanja kako ne pristaje da se tek tako, kao sićušna čestica, plankton takoreći, utopi u bezdan svemira. Kako je, najzad, vreme da se pozabave praktičnim stvarima.

Pošto su, makar u dubini duše, priznavali da – kao idejni začetnik *Topografije pravoslavlja* – Grigorije ima pravo da ih podseti zbog čega su se okupili, Vasilije je, bar privremeno, odustajao od priče o gušterovom repu a Lazar od recitovanja pesme za koju se ni posle hiljaditog ponavljanja nije znalo kome za nju dugujemo zahvalnost: vladici Danilu Krstiću, lirskom pesniku i filozofu, ili putniku iz drevne slovenske zemlje; naravno pod uslovom, kako je ponekad zajedljivo primećivao Vasilije, da su stihovi s nepoznatog jezika verodostojno prevedeni.

Istini za volju, o tome kada je ta ideja tačno rođena jerarsi nikako nisu mogli da se saglase. Da li je to bilo na jednoj od mnogih okuka krivudavog puta preko planine Šare ili na ravnom putu na Kosovu polju, nadomak Gračanice, niko sa sigurnošću nije mogao da kaže. Možda bi se tačan trenutak lakše utvrdio da se putnici u autobusu, mada samo površni poznavaoči filozofije, nisu upuštali u beskonačnu teoretsku raspravu o značenju pojma ideja i čak o tome da li tako nešto uopšte postoji. Kada se, uz to, zna da su prethodno popili više nego što mogu da podnesu i da su zbog vrtoglave vožnje bili приметно usplahireni, neusklađeno mišljenje o času kada je zamisao začeta bilo je sasvim razumljivo.

Ako se, dakle, hronološki posmatrano ne može utvrditi tačan čas u kome se rodila ideja o *Topografiji pravoslavlja*, sasvim je izvesno da su je sva tri jerarha doživela kao prosvetljenje, kao nešto što se doživljava jedino posle dugog iskušenštva i snažnog verskog zanosa.

Lazar i Vasilije tvrdili su, čak, da su ugledali nadzemaljsku svetlost, istu onu svetlost koja se prikazala Isusovim apostolima na Tavorskoj gori. Grigorije je podozrivo pitao kako je moguće da su doživeli blaženstvo kada ih niko u autobusu nije čuo da izgovaraju reči molitve – Gospode Isuse Hriste,

sine Božji, pomiluj me – niti su upražnjavali isihastičke obrasce, koji zahtevaju veliku usredsređenost i posebnu tehniku disanja. Ako osim ispražnjene glave, za šta, primetio je, nije ni potrebno monaško iskustvo, nemaju verodostojnije dokaze, kako da veruje u njihovo prosvetljenje?

Osumnjičeni jerarsi se, posle kraćeg razmišljanja, pozvaše na Viljema Okamskog.

Pošto Grigorije nije čuo za gospodina, Lazar ga je veliku dušno podučio da je pomenuti teolog propovedao kako je „područje religijskih istina nedokazivo i, prema tome, jedino predstavlja predmet vere koji treba gajiti, ali ga je nemoguće i nepotrebno dokazivati“.

Ne želeći da raspravlja sa zatucanim jerarsima a još manje s Viljemom Okamskim, Grigorije je primetio kako uzbuđenije koje su saputnici opisali kao verski zanos nije proizvela pojava „tavorske svetlosti“, već naoružanih Albanaca koji su pokušali da prepreče put autobusu.

Isprva nisu obraćali pažnju na putnički automobil koji ih je uporno pratio. Činilo se, doduše, da se previše približava branicima autobusa, što su tumačili neoprežnošću vozača. Sve dok se kroz prozor vozila koje je, sudeći po naglom ubrzanju, imalo moćan motor, nije pomolila uperena puška.

Grigorija je preteći progonitelj najviše podsećao na staru gravuru koju je video u Vojnom muzeju u Istambulu. Na njoj je prikazan turski asker sa šiljatim šlemom na glavi, dugim povijenim brcima, bledim licem i sitnim, duboko usađenim očima. Da nije reč ni o kakvoj uobrazilji, nikakvoj duhovnoj fatamorgani umornih putnika, još manje o bezazlenim drumskim nestašlucima, shvatio je tek kada se i njihov vozač mašio za automatsku pušku. Podigao ju je visoko iznad glave, dok je drugom rukom čvrsto držao volan. Kao da je hajkače to donekle zbunilo, za tren su zaostali iza autobusa, što je vozač iskoristio da iz sve snage pritisne gas. Mada su se na donjim obroncima Šare još uvek zanosili na krivinama, prednost nisu ispuštali sve do izlaska na ravan drum prema Gračanici.

Posramljeni što ih je Grigorije prozreo, što je u njihovom „prosvetljenju“ otkrio ne samo zanos već i kukavičluk, Lazar je u filozofiji ponovo potražio utehu. Naš svet je najgori od svih mogućih svetova. Da je za dlaku gori, ne bi mogao da postoji, pozivao se na Šopenhauera. Tražeći uporište i u savremenim filozofima, vatreno je dokazivao kako su nesigurnost i brige naš udes.

Grigorije je osetio kako se razgovor ponovo rasplinjava u kosmogonijsko paperje. Kako se udaljava od stvarnosti, plana putovanja, mapa, busola, šatora, od svega onog što veliki poduhvat otelovljuje u materijalnom smislu. Potištenost putovođe nije poticala samo od vrtoglave i opasne jurnjave koja se, na sreću, dobro završila, koliko od mutnog predosećanja da im nebo, pre nego što su i krenuli na put šalje upozoravajuće znake u vidu drumskih razbojnika. Pošto se, bar do tada, rugao svakom sujeverju, otkriće da od njega ni sam nije pošteđen činilo je Grigorija još zlovoljnijim.

Tumačeći pogrešno njegovu zabrinutost, Vasilije i Lazar sa grižom savesti zaključiče kako su preterali. Predaleko hitnuto metafizičko uže zbog toga su hitno umotali. Ako je i postojala nedoumica zbog čega se u planu putovanja zaobilaze stare, bolje reći prastare patrijaršije Antiohija, Aleksandrija i Jerevan, zbog čega se preskače Jaši u Moldaviji i previđa da su Kopti, što će reći pravoslavci, nastanjivali takođe abisinske gradove Gondar i Aksum, prigovori su izricani na smeran, jedva čujan način.

Vasiliju je bilo posebno žao što neće stići do Jerevana, u čijoj se patrijaršiji prikuplja ulje za miropomazanje iz svih pravoslavnih crkava. Ako ni zbog čega drugog, a ono da bi videli kako patrijarh velikom srebrnom kašikom meša melem koji se na dnu svete posude održava puna dva milenijuma.

Ne dopustivši da taj svakako velevlepan prizor posluži Vasiliju kao dobrodošao povod za maratonski monolog u kome će ponovo dokazivati kako ništa nije trajno izgubljeno, Grigorije je objasnio da *Topografija pravoslavlja*, čak i kada bi to

hteli, ne može imati enciklopedijski karakter. Ne moraju baš sve sami da urade, baš kao što i ne mogu sami svuda stići. Neka drugi dovrše ono što će jerarsi započeti.

Vasiliju i Lazaru očigledno nije bilo po volji to što su planovi putovanja svedeni na manju meru od one idealno zamišljene i očekivane. Ne dopustivši im da se saberu, Grigorije je sasvim poslovno upitao: – Kojim putem?

Pomirivši se s nešto manjom pravoslavnom vasseljenom, Vasilije je podsetio da preko Beograda vodi glavni kopneni pravac koji povezuje srednju Evropu s Carigradom. Carski put, ispravi ga Grigorije, vodi takođe od stare Raguze preko Prizrena i Dušanove prestonice Skoplja a potom do Soluna i Carigrada.

Da ih je neko posmatrao sa strane, zaključio bi da su, uprkos poodmaklim godinama, spremni za velike poduhvate. Bili su, drugim rečima, još uvek sposobni za iskrene zanoše, što je uvek bila odlika hodočasnika, ali i buntovnika i sanjara.

– Ići za snom, i opet ići za snom i tako *eco ewig, usque fnem, till the end* – šaputao je Grigorije zavet za koji su Konradu bile potrebne reči na više jezika.

Vasilije i Lazar zanemeše. Zaista nisu očekivali da će srpski Ksenofan posegnuti za piscem koji je s njihovim planovima bio u vezi jedino tako što je i sam mnogo putovao. Još više se iznenadiše kada su čuli da ih Grigorije poistovećuje s Lordom Džimom iz istoimenog romana i pustolovom iz *Srca tame*, junacima koji, prema njegovim ali i Konradovim rečima, nisu odoleli „dionizijskom zovu da se oslobode od otuđenja i svih stega“.

Od verovanja kako su ga konačno pridobili za svoje kosmogonije, odvratio ih je sam Grigorije. Bez obzira na ponašanje svojih književnih junaka, objasnio je jetko, sam Konrad je zazirao od prepuštanja dionizijskom zovu. Možda i zato što je slutio ili pouzdano znao da je rasplinjavanje u kosmosu začuđujuće blisko ludačkom potvrđivanju sopstvenog Ja.

Pošto nije bio sasvim načisto da li da Grigorijevo tumačenje Konrada shvati kao deo rasprave ili kao ličnu uvredu, Lazar je zaključio kako je najcelishodnije da ćuti. Mada je uviđao da je, u odnosu na druga dva jerarha, putovođa bio manje opsednut jalovim nedoumicama, nikako nije bio spreman da zatvori oči pred svima vidljivom činjenicom da nije bio lišen protivrečnosti. Čak u toj meri da je bio uveren kako mu portret Euripida u potpunosti pristaje:

„Kako je imao gipku maštu, živu i nestalnu osetljivost, nemirnu i nestrpljivu iskrenost, naglo, smelo i neprestano radoznalo mišljenje, nije se mogao sačuvati od protivrečnosti ne samo u shvatanjima o svetu i bogovima nego i u onom što je sudio o čoveku. Uprkos sumnji i poricanju, protestu i gorčini, nepostojanoj veri i rastuženosti nad životnim nevoljama, osećao je, ipak, čar svega onoga što daje dostojanstvo ljudskom životu i otvara svetao vidik na moralnu lepotu čovekovu.“

Iako je mislio da je opis Euripida dovoljno patetičan, Lazar se, naročito kada je želeo da naglasi Grigorijeve mane, nije na tome zaustavljao. Pozajmljujući od Bulgakova sliku Molijera, on je putovođi odavao priznanje zbog „vatrene srca i iskrenosti“, ali mu je i zamerao zbog „plahovitosti i nedružljivosti, sklonosti ka melanholiji i mračnom stanju duha, i pre svega – opsednutosti sopstvenom idejom do previđanja stvarnosti i potpune zaslepljenosti“.

Iako se među pomenutim osobinama mogla iščeprkati i poneka dobra, Grigorije se s pravom žalio da je Lazar stvorio o njemu pristrasnu i sliku. Baš kao kod druga dva jerarha, i u njemu je bilo nečeg renesansnog, jer je bio znalac više evropskih jezika, novinar, prevodilac, pisac, profesor i diplomata, da i ne računamo sva druga neobična zanimanja kojima se u detinjstvu i mladosti bavio. Prikupljanje starog gvožđa, opravka gajbica i prodaja cigareta i kremena za upaljače, na primer. Lazar ga je zbog toga poredio ne samo s Euripidom već i sa Ksenofanom, za koga je tvrdio da je bio prvi ratni reporter u istoriji čovečanstva.

Za razliku od Lazara, čije je srpsko poreklo bilo nesumnjivo, Grigorijevo rodoslovlje je bilo zamršenije i od Vasilijevog. Najverovatnije je bio Srbin, pošto je slavio Svetu Petku, ali je sasvim moguće da je imao rumunsko ili moldavsko poreklo (velikaško, naravno, još iz vremena kada se u „maloj Vizantiji“ u Jašiju obnavljalo vasseljensko carstvo), katalonsko (od zaostalih pljačkaša Hilandara, kako je zlobno tvrdio Vasilije), i čak nepalsko, jer je u Katmanduu video svoje prezime urezano na stupu, što je Lazaru, kao tvorcu filozofskog sistema kosmoplanktoze, najviše odgovaralo. Ipak nije znao da objasni kako se među tako otmene pretke prokrijumčario i jedan gangster koji je, još pre Prvog svetskog rata, proteran iz Amerike.

Mada je, sa sve živopisnom rodoslovnom pojedinošću iz Novog sveta, i to bilo dovoljno da ga uvrsti u jerarhe, Grigorije se izdvajao još nečim: iako je odrastao u najvećem siromaštvu, u kraju grada u kome se ni ulica nije prelazila bez ozbiljnog razloga, upoznao je ceo svet i bio možda najveći putnik među Srbima. Kao i svi zanesenjaci, bio je pustolovnog duha što ga je, najzad, i preporučilo za vođu ekspedicije. Upravo to svojstvo, nezvanično, doduše, i ponekad osporavano, dopuštalo mu je da dogovor počne sasvim jednostavnim ali i vrlo određenim pitanjem:

– Odakle da krenemo?

Jerarhe je pitanje zateklo nespremne. Nisu krili da nemaju sasvim jasnu predstavu kako da započnu prikupljanje opsežne građe za *Topografiju pravoslavlja* ali i traženje odgovora na večna pitanja. Bili su, ipak, samo delimično iskreni jer su, uistinu, nerado mislili o velikom poslu koji ih očekuje: fotografisanju hramova, crtanju ornamentalnih ukrasa, geodetskom snimanju, fotokopiranju zemljišnih knjiga, sređivanju knjižnica i popisu dragocenosti u riznicama, uvođenju statističkih obrazaca i makar malo reda u haotična saznanja o broju vernika, i crkvenim posedima i njihovom pravnom statusu. Baš kao što nisu znali kako da izađu na kraj

s pozamašnim tovarom mapa, globusa, priručnika, rečnika, busola, dvogleda, fotoaparata i kamera, aparata za snimanje zemljišta, šatora i druge, najčešće kabaste opreme za putovanje.

Uočivši da se kolebaju, da, uistinu, i ne znaju šta da kažu, Grigorije je, preuzimajući odgovornost putovođe, predložio da krenu od Prizrena.